

GROBOVI V VINČI

Josip Korošec

Najbolj zanimivo in tudi najbolj delikatno vprašanje, ki ga je v svojih razpravah postavil Vasić, je vprašanje grobov v vinčanski predzgodovinski naselbini. Velik del svojih zaključkov in hipotez bazira Vasić na trditvi, da so bili v vinčanski kulturni plasti v sami naselbini najdeni grobovi. Ta trditev je Vasiću služila tudi pri tolmačenju vinčanskih plastičnih izdelkov tako glede njihovega pomena kakor glede posameznih predstav na statuetah. V mnogočem je predpostavka grobov vplivala tudi na Vasićevo datiranje Vinče. Analogije je iskal v zgodovinskem času, ker so mu bili podobni načini pokopov, kakor jih predpostavlja, v predzgodovini neznan oziroma jih v namišljeni obliki sploh ni bilo.

Minilo je že več kakor deset let po objavi gradiva iz Vinče¹, toda doslej je ostalo mnenje o grobovih še nespremenjeno. Vendar so potrebne določene korekture, na temelju katerih dobimo dokaj spremenjeno sliko o Vinči in njeni dataciji, čeprav proti slednji govori že sam material. Ne nameravam tu kritizirati našega zaslužnega predzgodovinarja prof. Vasića, kateremu se moramo zahvaliti za mnoga odkritja, želim pa nakazati nekaj momentov, ki jih je Vasić spregledal, kar mu pri obilici gradiva in obširnem delu ni moči nikakor zameriti, ker bi se to zgodilo tudi še v večji meri drugim.

V najnižji plasti Vinče, t. j. v plasti stanovanjskih jam, je odkrita jama, katere robovi so ležali približno 9,30 m globoko, računajoč po Vasiću od najvišje točke naselbine. Jama sega do globine 11,20 m.² Na začetku je Vasić smatral to jamo kot specialno grobnico v obliki sobe s pristopnim hodnikom (dromosom), t. zv. »chamber-tomb«.³ Šele naslednjega leta so pri nadaljnjih

¹ Vasić, Preistoriska Vinča I.—IV., Beograd, 1952 do 1956 (č).

² Vinča II, str. 15, sl. 9.

³ Vinča II, str. 9 in sl.

izkopavanjih ugotovili, da je to navadna stanovanjska jama, ki so jo šele kasneje porabili za grob. V njej so našli 9 celih skeletov okrog 11,0 m globoko, poleg tega pa tudi fragmente posameznih drugih skeletov (dve madibuli, eno kolikor toliko ohranjeno lobanjo ter fragment neke druge lobanje). Ti deli pa niso ležali v sami jami, temveč na višjem nivoju (okrog 10,64 in 10,92 m globoko) in poleg tega tudi na mnogo širšem prostoru. To bi lahko pomenilo poznejše pokopavanje v že obstoječi grob. Zanimiv je vsekakor tudi detajl, ki pa ni posebno pomemben, da so namreč posamezne glave in posamezni deli skeletov ožgani ali pa nosijo vsaj sledove kalciniranja. Skoraj popolnoma je kalcinirana lobanja skeleta šte. 1, eno hrbtno vretence in fragmenti lobanje, ki so najdeni v globini 10,92 m, medtem ko je ena mandibula pooglenela samo delno. Vasić na temelju tega izvaja, da so bili tu pokopani upepeljeni in neupepeljeni mrlič, t. j. da so tu pokopavali na dva načina. Splošno pa nam ti skeleti kažejo zanimivo dejstvo, da jih niso pokopavali v kaki posebni legi, s posebno položenimi rokami ali nogami ter na razne načine, kot jih poznamo iz starejše predzgodovine. Mrlič so bili tu bolj ali manj nametani v jamo, in sicer z iztegnjenimi nogami, z glavami pa delno v krogu ob robu jame. Tako so noge raznih mrličev na sredi jame prišle brez kakršnega koli reda druga preko druge.⁴ Pridevkov ni bilo v tem množičnem grobu nikakršnih. Dve glinasti vretenci, najdeni med skeleti, ne predstavljata pridevkov, temveč navaden material, ki je sem slučajno zašel pri zasipavanju, ali pa je že prej ležal na tem mestu. Kar zadeva kalcinirane lobanje in dele skeleta, ne kažejo sledov sežiga trupel, kakor misli Vasić, temveč so tudi ti primeri nastali slučajno, ne pa hote. Poleg lobanje skeleta šte. 1 je najden kos pooglenelega lesa oziroma bruna.⁵ To bruno je pa pripadalo leseni konstrukciji jame. Na kakšen način pa je prišlo do požara te nekdanj stanovanjske, pozneje grobne jame, danes ni možno ugotoviti. Morda se je to zgodilo slučajno, ali pa tudi hote, kar bi bilo še skoraj najbolj verjetno. Bodi kakor koli že — o sežiganju mrličev ne moremo govoriti. Deli skeletov so kalcinirani samo tam, kjer se jih je dotikal že imenovani kos po-

⁴ Vinča II, str. 10, T. IX.—XVII.

⁵ Vinča II, str. 10.

oglenelega bruna. Slika je jasna. Pri požaru lesene jamske konstrukcije, ali bolje dela nad njo (strehe), je goreči kos bruna padel na te danes karbonizirane kosti ter zapustil na njih sledove ognja.

Pomembno pa je vprašanje, komu pripadajo skeleti, ki leže tu brez določenega reda. Možnosti sta samo dve. Ali pripadajo nosilcem tako imenovane vinčanske kulture, ali pa prvim prebivalcem Vinče. V najnižjih plasteh Vinče, t. j. v plasti stanovanjskih jam, je odkrito kulturno gradivo, ki po obliki, tehničnem načinu izdelave in tudi po ornamentiki ne ustreza čisti vinčanski kulturi, čeprav je z njo delno pomešano. To kulturno gradivo pripada kulturni skupini, znani pod imenom Körös kulture, Starčevačke kulture itd.⁶ Verjetno je, da so tudi najdeni skeleti pripadali nosilcem te kulture, ki je v Vinči vsekakor starejša kakor pa vinčanska. Na drugem mestu sem že izrazil predpostavko, da so bili ti prebivalci od novih doseljencev podjarmljeni, vendar sem na temelju nekaterih pojavov to hipotezo odklonil.⁷ V Vinči niso namreč do danes nikjer našli niti ene stanovanjske jame, ki bi vsebovala čisto gradivo ali samo vinčanske ali samo Körös kulture, temveč sta vedno obe pomešani. Prav tako niso na prekopanem delu vinčanske naselbine našli nobenih podatkov, po katerih bi lahko pozitivno ugotovili prebivalstvo z neko posebno kulturo na začetku naselbine. Zato sem tedaj predpostavil, da je prebivalstvo, ki se je naselilo v Vinči, prineslo s seboj dva popolnoma tuja elementa kulture, od katerih je enega sčasoma, toda relativno precej hitro odvrгло iz svojega inventarja, medtem ko je drugi trajal z raznimi spremembami ves čas življenja na tej naselbini.⁸ Vendar pa moram danes to svoje nekdanje mnenje korigirati. Prvi prebivalci Vinče, kljub temu, da niso našli doslej nikakršnih čistih kulturnih ostalin, so bili nosilci starčevačke, odnosno Körös kulture, ki je tudi veliko starejša kakor pa vinčanska. Obe pa se pojavljata na samem začetku naselbine. Da danes nimamo najdb čiste materialne kulture v jamah, je iskati vzroka v tem, da so novi doseljenci, t. j. nosilci vinčanske kulture, kratko malo uporabili

⁶ Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, 1942, str. 61 in sl. — Banner jo označuje kot Körös kulturo, a Grbić kot starčevačko (Vojvodina I., Novi Sad, 1959, str. 50 in sl.).

⁷ Glasnik, Sarajevo, 1942, str. 82 in sl.

⁸ l. c. str. 82 in sl.

za svoja stanovanja že obstoječe jame, ki so ali tako ali drugače prišle v njihovo last. Toda v njih so bile že materialne ostaline nekdanjih prebivalcev. Tudi mešana plast približno do 8,0 m, kjer najdemo ostaline prve in druge kulture, bi govorila za to, da staro prebivalstvo ni bilo iztrebljeno, ali pa da je popolnoma zapustilo to mesto, temveč je živelo skupaj z novimi doseljenci, dokler se ni z njimi asimiliralo, kar bi hronološko lahko ugotovili s prenehanjem kulturnih ostalin Körös kulture v vinčanski plasti. Kakšno razmerje je vladalo med starimi prebivalci in novimi doseljenci, danes še ni mogoče reči. Ni pa izključeno, da so bili prvi res podjarmljeni.

Vprašanje pripadnosti skeletov je pa težko rešljivo, ker nimamo ob njih nikakršnih pridevkov. Antropološke ugotovitve nam tudi še ne nudijo pomoči, dokler ne bomo našli vinčanske nekropole in z njo komparativno gradivo. Ni pa izključeno, da imamo tu opravka celo s pripadniki neke tretje kulture. Vendar je pa vprašanje, kako bi ti dospeli na našo lokaliteto.

Ko so položili mrliča v stanovanjsko jamo, ki je tedaj še imela leseno strešno konstrukcijo, je bila ta ali slučajno ali hote zažgana. Pri tem so koši gorečih brun padli na mrliča, ki so pri tem poogleneli. Najbolj očitno pričajo o tem že imenovani kos bruna, najden pri lobanji skeleta št. 1., koščki pooglenelega lesa na drugih mestih in ponekod tudi pepel, kar vse izvira od sežgane lesene konstrukcije stanovanjske jame. Nad temi ostanki pooglenelega lesa, pepela, skeletov in humozne plasti okoli skeletov, nastale pri razpadanju mrličev, je ležala tanjša plast čistega lössa, debela svojih 10 cm, ki je bil sem prinešen in s katerim je bila pogorela jama pokrita. Nad lössom imamo zopet črno humozno zemljo, pomešano z ogletenino in pepelom, ki jo sekajo tudi tanjše plasti čiste zemlje in plasti pepela. Po tem sklepa Vasić, da je tu od časa do časa gorel ogenj,⁹ verjetno v kultne namene. Vendar bi pa sledovi kulturnega ognja, ki naj bi gorel nad tem množičnim grobom, morali biti drugačni. Na drugi strani pa je ta slika identična s celotno plastjo v Vinči, kjer so pogosto najdene v kulturni plasti tudi ogletenina in tanke plasti pepela. Zato ti ostanki ogletenine in pepela pomenijo delno le

⁹ Vinča II, str. 10.

ostanke zgorele strehe, delno ostanke okoliških objektov ali pa odpadke in pepel iz drugih jam.

Drugi nedvomni grob v vinčanski plasti je bil najden že mnogo prej, leta 1911, v globini 8,75 m, in je stratigrafsko mlajši od gornjega groba. Okostje, ležeče v tem grobu, se razlikuje od prejšnjih tudi po legi. Ima skrčeno lego ter leži na desni strani z roko pod glavo ter je usmerjeno od zahoda proti vzhodu. Privedkov ni imelo in, kakor pravi Vasić, ne kaže sledov ognja.¹⁰

To sta v Vinči edina primera pokopavanja nesežganih mrličev. Imamo pa v vinčanskih kulturnih plasteh celo vrsto drobnih fragmentov človeških lobanj, velikih včasih komaj nekaj cm². Vsega jih je najdeno okrog 10, a bili so razmetani po vsej kulturni plasti, posebno pa v njenem najnižjem delu, t. j. v plasti stanovanjskih jam.¹¹ Vasić sodi celo, da so ti fragmenti pripadali sežganim pokojnikom. Danes teh fragmentov in njih pomena v kulturni plasti še ni mogoče razložiti. Grobovom po svojem najdišču ne pripadajo. Verjetno izvirajo iz nekih starejših grobov v najnižji plasti, kakršni so že zgoraj imenovani, ki pa so bili v kasnejši periodi prekopani in tako uničeni. Posamezne kosti so se pa lahko ohranile, kar nam najlepše izpričujejo najdeni fragmenti lobanj. Manj bi bilo verjetno, da so ti fragmenti človeških lobanj pripadali lobanjam, ki so služile v kultne namene. Prav tako malo verjetno je, da bi te lobanje pripadale mrličem, ki niso bili dostojno pokopani.

Vasić poleg tega domneva v Vinči še več načinov pokopavanja. V zvezi z analogijami, ki jih išče v Egeji, meni, da so mnoge pitose, ki so najdeni samo v fragmentih in katerih oblike navadno ne moremo rekonstruirati, prav tako lahko uporabljali za pokopavanje, čeprav zaključuje, da je bila njih večina v Vinči uporabljena v druge namene.¹² Ta Vasićeva domneva nima nikakršne realne podlage, ker niso bili v Vinči nikjer najdeni ostanke bodisi sežganega bodisi nesežganega mrliča. Poleg tega so fragmenti najdeni navadno na raznih mestih v kulturni plasti, t. j. ne na enem mestu. Zato so lahko služili le v vsakdanjem življenju, najdeni fragmenti pa pomenijo uničen in odvržen material.

¹⁰ Vinča II, str. 55, sl. 55.

¹¹ Vinča II, str. 55, 50.

¹² Vinča II, str. 56 in sl.

Drugi način pokopavanja v Vinči je, po Vasićevem mnenju, shranjevanje upepeljenih mrličev v urnah. Za taki urni naj bi veljali dve bikonični vazi z reliefnimi predstavami.¹³ Tudi tu se Vasić naslanja na analogije iz Egeje, z otoka Lemnosa, iz IX. do VIII. stoletja, čeprav sta najdeni v plasteh tik nad stanovanjskimi jamami, okrog 8,5 m globoko. Pozneje šteje Vasić za urne tudi antropomorfne vaze odnosno vaze s prosopomorfniimi pokrovi.¹⁴ Poprej je Vasić te pokrove razlagal kot pokrove z »mističnimi očmi«,¹⁵ ki naj bi bile orientalni element in egipčanskega izvora ter naj bi predstavljale tako imenovano »Horusovo oko«. ¹⁶ Pozneje jih zopet razlaga kot pokrove, izdelane v obliki čelade, vendar delno obdrži še svoje nekdanje mnenje, t. j. da bi mogle biti tudi mistične oči, kakršne najdemo v VII. in VI. stoletju v pokrajinah vzhodnih Grkov, katerih kolonija naj bi bila tudi Vinča. V glavnem pa vzporeja Vasić te pokrove z italjskimi urnami s pokrovi v obliki čelad iz Etrurije (Benacci I), le da sodi, da v Vinči ni predpostavljena stožčasta, temveč jonsko-korintska čelada s paragnatidami ter vertikalnimi rogovi (?). Zato naj bi te oblike v Vinči bile tudi mlajše od etrurskih (?).¹⁷

Nadalje meni Vasić, da bi nekatere tudi čisto antropomorfne vaze lahko tolmačili kot urne, pri katerih je obraz upodobljen v obliki aplicirane maske. V tem jih vzporeja z maskami na urnah, najdenih v Chiusiju. Skupni izvor tehnike izdelovanja pa bi bil tako za Vinčo kakor za Chiusi zopet Jonija arhajskega časa.¹⁸ Maske na obrazih skeletnih mrličev so najdene v Klein-Gleinu in v Trebeništu; prve so iz brona, druge iz zlata. Nekateri menijo, da so portreti pokojnikov. Tudi Vasić meni, da bi zato maske na vinčanskih urnah, t. j. antropomorfnih vazah, prosopomorfnih pokrovih in na statuetah, pa tudi maske iz Chiusija morali razlagati na podoben način, t. j. s portretom pokojnika.¹⁹

V Vinči je najdena tudi vaza, ki ji doslej pomen in namen še nista dovolj razjasnjena. Vasić jo je prvotno tolmačil kot

¹³ Vinča II, str. 56, sl. 56. — Vinča I, str. 46, sl. 97.

¹⁴ Starinar, 1958, str. 6 in sl.

¹⁵ Vinča II, str. 65 in sl.

¹⁶ Vinča II, str. 84 in sl.

¹⁷ Starinar, 1958, str. 6—10.

¹⁸ l. c. str. 11 in sl.

¹⁹ l. c. str. 15 in sl.

predstavo čelade,²⁰ pozneje pa dovoljuje tudi možnost, da gre za urno v obliki hiše.²¹

Na tem mestu se ne nameravam spuščati v problem, kaj te razne vaze predstavljajo in čemu so služile. Vprašanje je le v tem, koliko gre reš za urne, t. j. koliko so se uporabljale za pokop sežganih mrličev, odnosno koliko so bile samo pridevek v suponiranih grobovih. Vse govori proti Vasićevi domnevi. Redki so primeri, da bi našli te vaze cele ali vsaj približno cele. V večini primerov imamo ohranjen samo en fragment. Ako pa je več fragmentov iste vaze, so ti raztreseni po raznih mestih kulturne plasti in včasih celo še v različni globini. Relativno najboljše so ohranjeni prosopomorfni pokrovi. Toda tudi ti so fragmentirani ali pa so ohranjeni v neznatnih fragmentih. Zelo redko pa so najdeni v bližini kakega fragmenta vaze, ki bi ji lahko pripadali. Vedno leže popolnoma samostojno, pomešani z ostalim kulturnim gradivom. Najvažnejše pa je, da teh fragmentov ni nikdar ob ostalinah, ki bi jih lahko imeli za ostanke pokojnikov. Res je, da so včasih tudi blizu pepela; vendar je pa to navaden pepel z ognjišč, ne pa žgani grob. Zato teh vaz ne moremo imeti za urne, ker niti v eni ali vsaj poleg nje — odnosno poleg fragmenta — ni najdena nikakršna sled groba ali ostanaka kakega pokojnika. Vasić sicer pravi na nekem mestu dobesedno: »Tek u 1934 godini poslužila nas je sreća da utvrdimo i način pogrebanja pepela spaljenih pokojnika u vinčanskom sloju. Još ranije sam na osnovu kalciniranih fragmenata ljudskih lubanja nadjenih u sloju, zaključio o postojanju grobova spaljenih pokojnika u tom sloju. Tek je u 1934 godini taj raniji zaključak potpuno dokazan.« Ta dokaz mu je pa plast pepela, v katerem je bila najdena fragmentirana človeška lobanja. Toda vmes so bili tudi drugi fragmenti kalciniranih kosti.²² Ta primer je ležal 7.64 m globoko, t. j. v nižjih plasteh tik nad stanovanjskimi jamami. Na podlagi tega pa Vasić razlaga tudi druge tanke plasti pepela, najdene v vinčanski kulturni plasti »bilo izmedju ruševina bilo u nabojima sveže zemlje, kojom je nivelirano zemljište«, kot pepel sežganih pokojnikov. Nadaljnji njegov zaključek je, »da velika većina zemljanog posudja — naročito

²⁰ Vinča III, str. XXI, sl. 1.

²¹ Starinar, 1938, str. 20 in sl.

²² Vinča II, str. 182, sl. 364.

amfora i pithosa ... često polovine suda — treba u Vinči dovesti u svezu s grobovima spaljenih pokojnika«. ²³ Vasić ne omenja, ali je imenovana fragmentirana lobanja, najdena v pepelu, kalcinirana ali ne, pa tudi ne, ako druge kalcinirane kosti pripadajo človeškemu ali pa živalskemu skeletu. Končno grob v tej plasti ni izključen, čeprav je dovolj nerazumljiv. Vendar pa, naj bi lobanja bila tudi kalcinirana, s pepelom ne bo imela nikakršne zveze, ker o žganem grobu ne more biti govora. Kar zadeva druge kosti, je trenutno vprašanje, ali pripadajo človeškemu skeletu ali ne, kar v glavnem situacijo ne spremeni. O eventualnem delnem sežiganju pa tako ne moremo govoriti, ker nimamo zanj v Vinči nikakršnih dokazov. Primer v stanovanjski jami, ki sem ga omenil, je nastal čisto naravno. Tudi gornjo lobanjo danes lahko razložimo na isti način, kakor tudi ostale slučajno najdene fragmente v vinčanski kulturni plasti, ki so sem dospeli pri kasnejšem prekopavanju in slučajno iz starejših grobov v plasti stanovanjskih jam. Če bi najdena lobanja tudi imela kake sledi ognja, jih je lahko dobila pri kakem požaru, pepel pa bo navaden pepel s kakega ognjišča v njeni okolici. Še teže pa je, da bi druge plasti pepela, ki se nahajajo v vinčanskih plasteh, predstavljale grobove, ker tam ni niti fragmentov človeških lobanj ali drugih človeških kosti, niti drugih predmetov, ki bi mogli vsaj nuditi najskromnejši dokaz za žgani grob. Kolikor je meni znano, so v takih plasteh pepela, ki so včasih tudi večje od 1 m², debele pa po nekaj centimetrov, najdene tudi nežgane živalske kosti, fragmenti keramike in podobni odpadki.

V neki grobo izdelani bikonični vazi, ki je bila najdena v globini 8,5 m, t. j. v plasti stanovanjskih jam, in ki ima v notranjosti sledi pastozne rdeče barve, kakor pravi Vasić, je bil tudi pepel s kalciniranimi kostmi. ²⁴ Ni pa ugotovljeno, kakšen je ta pepel in kosti. Mogoče res pripada žganemu grobu, kar bi bilo pa dokaj neverjetno in doslej v Vinči tudi edinstven primer. Mislim pa, da tudi za ta primer lahko menimo, da je nastal slučajno in da je v vazi ležal navaden pepel in živalske kosti. Vasić pa ob tej vazi, urni (?), misli, da lahko sklepamo, da so v Vinči ob istem času uporabljali razne oblike posod za urne.

²³ Vinča II, str. 182.

²⁴ Vinča II, str. 182, sl. 365.

Toda Vasić domneva v Vinči še več načinov pokopov. Eden izmed njih bi bil pokop s pomočjo ovalnih plošč in pokrovov.²⁵ Takšne plošče so debele do 5,0 cm, dolge včasih tudi nekaj nad 40,0 cm, pa tudi manjše, široke pa do 20,0 cm. Izdelane so iz zemlje, so slabo žgane ter imajo različno število večjih izvrtanih lukenj. V Vinči se pojavijo v globini pred 6,0 m in segajo skoraj do globine 2,0 m. Z njimi v zvezi naj bi bile, po Vasiću, grobe ovalne posode večjih dimenzij z vertikalnimi, popolnoma nizkimi stenami, ki naj bi služile kot pokrovi za ovalne plošče. Nahajajo se pa v globini od 7,0 do 4,0 m. Vasić jih razlaga kot larnakse, kakršni so najdeni po raznih mestih na Kreti in imajo na dnu luknje, da bi, kakor meni A. Evans, mogla odtekati tekočina razpadajočega telesa.²⁶ V Vinči bi pa kretske larnakse zamenjale ovalne plošče in nizke, komaj nekaj centimetrov visoke ovalne posode. Ovalne posode predstavljajo navadno keramiko, uporabljano v vsakdanjem življenju, četudi znaša dolžina, pri največjih primerih tudi nad 50,0 cm. Imamo pa celo vrsto fragmentov, ki so veliko manjši in le izjemoma ovalne oblike; praviloma so okrogle. Ovalne posode imajo na ožji strani tudi po en ročaj. Proti Vasićeви hipotezi ne govori samo dejstvo, da so posode veliko premajhne in prenizke za tako uporabo, temveč so tudi neprimerne, kakor tudi ovalne plošče, ter so neprikladne za domnevano praktično uporabo. Mogoče misli Vasić tu na simboličen pomen, kar pa nas tudi ne prepriča, ker so te posode najdene vedno samo v neznatnih fragmentih (kolikor toliko cela sta samo dva primera). Poleg tega pa se nikdar ne pojavljajo v zvezi z ovalnimi ploščami, temveč samostojno. Dalje ni nikdar niti poleg plošče niti poleg take posode ali fragmenta najdena sled kakega skeleta, po katerem bi lahko sklepali na kak grob. Kolikor se kak keramični fragment znajde v pepelu, moramo računati, da gre za odpadke. Poleg tega Vasić nikdar ne domneva, da bi tako pokopavali upepeljene mrličke. Plošč, ki so najdene v Vinči, trenutno ni mogoče pravilno razložiti.

Nadaljnji način pokopavanja bi bila grobna jama (»shaft grave«). Vasić sam omenja ta primer z vprašanjem, vendar ga

²⁵ Vinča II, str. 52 in sl., sl. 88—95.

²⁶ Archaeologia or Miscellaneous Tracts relating to Antiquity, London, 1905, str. 488.

poskuša nekako rekonstruirati s pomočjo raznih podatkov.²⁷ V analogijo navaja Kreto, posebno nekropolo Zafer Papaura²⁸ in otok Rhodos²⁹. V Vinči bi pričale za take grobove neobdelane plošče iz peščenca, od katerih največja, skoraj kvadratna, je 46×42 cm velika in 6 cm debela.³⁰ Drugi podatek bi nudile statuete, katerih fragmenti so bili najdeni v raznih globinah vinčanske kulturne plasti, med katerimi pada v oči posebno ona, ki je najdena v dveh fragmentih v raznih globinah v razliki dveh metrov.³¹ Tako pa ni samo s to statueto, temveč tudi z mnogimi drugimi in raznimi posodami, čeprav razlika v globini ni tako velika, medtem ko je razlika v globini pri posameznih fragmentih iste vaze še mnogo večja.

Eksistence grobov v obliki grobnih jam v mlajših plasteh Vinče ne moremo razložiti na ta način. Prvič nimamo nikakršnega arheološkega materiala niti kakršnega koli drugega podatka, po katerem bi lahko sodili o takih grobovih. Razlika v globini med fragmenti iste statuete in med fragmenti iste posode za to še ni dovolj prepričljiv dokaz. Naselbina ni stala na nivelirani planoti ter moramo računati z raznimi čisto naravnimi višinami. Dalje imamo tu jame od bruñ in soh, ki so bile vkopane v zemljo ter so pripadale hišnim stenam. Ščasoma so sohe razpadle, jame so pa ostale ter so včasih tudi do 1,0 m in več globoke. V te jame so lahko padali tudi fragmenti keramike. Domnevati moramo tudi prekopavanje za časa samega življenja na naselbini. Ne smemo pa pozabiti najvažnejšega momenta v Vinči, t. j. velikih in tudi več metrov globokih razpok v zemlji, nastalih zaradi izpodjedanja Donave (Vinča leži neposredno ob obali, na gričevju, ki se danes strmo spušča v reko). Poleti zaradi suše zemlja razpoka in pozimi celi kompleksi padajo v Donavo. Med izkopavanjem smo često našli takšne razpoke in s pazljivim raziskovanjem smo mogli ugotoviti, da so mnogi fragmenti, najdeni pri dnu razpoke, padli vanjo z višje površine. Zato v teh primerih nikakor ne moremo govoriti o nekih eventualnih gro-

²⁷ Vinča II, str. 55 in sl.

²⁸ Archaeologia, l. c. 1905, str. 401.

²⁹ Vinča II, str. 55, 56.

³⁰ Vinča II, str. 55, sl. 94.

³¹ Vinča II, str. 55, sl. 95.

bovih. Kamenite plošče pa, ki jih Vasić omenja, predstavljajo material, pripravljen za nadaljnjo obdelavo.

Ob tej priliki lahko omenim še en primer, ki ga Vasić sicer ne tolmači direktno kot grob, temveč kot nagrobni spomenik. To je v resnici velika, doslej največja amfora, najdena v Vinči (višina 1,25 m).³² Nahajala se je v hiši, ki jo Vasić indirektno zaradi te amfore šteje za grobnico. Pod v hiši je bil izdelan iz prstenege tlaka ali boljše glinenega premaza z nekoliko vzdignjenim mestom, kjer je stala amfora. V vdolbini, ki je bila v podu, so našli še dno amfore. Amfora ima na vratu antropomorfne in arhitektonske ornamente. Fragmentov podobnih amfor niso našli samo v Vinči, temveč tudi v tiški kulturi na mnogih lokalitetah. Ne bom tu načel vprašanja, kako tolmačiti predstave na Vinčanskem pitosu odnosno amfori, temveč samo problem njene domnevne vloge kot nagrobnega spomenika. Omenim lahko, da pomeni ta vaza zame po predstavah, s katerimi je okrašena, samo antropomorfno vazo. Če bi bila nagrobni spomenik, bi morali v njej, poleg nje ali po pod njo najti vsaj kakršno koli sled upepeljenega ali pa neupepeljenega mrliča, kar pa se ni zgodilo. Tozadevne analogije iz VI. in VII. stoletja v Grčiji ne morejo priti v poštev. V isti stavbi so najdene tudi še druge vaze. Velike uteži, ki jih Vasić tolmači kot kruh za zagrobno življenje pokojnika, kakor tudi stožčasti glineni pokrov (?), kakor ga tolmači Vasić; vse to naj bi bili predmeti, ki so bili položeni pokojniku v grob. Ker pa nosijo vsi ti, kakor tudi velika antropomorfna pitos amfora, sledove ognja, zaključuje Vasić, da so bili postavljeni na grmado pri upepeljevanju mrliča ter so tako dobili tudi sledove sežiganja. V resnici pa je stavbo, navadno stanovanjsko hišo, v kateri so bili vsi ti predmeti skupaj z veliko amforo, uničil požar. Pri tem požaru so pa tudi vsi predmeti v hiši bolj ali manj trpeli. Tako so nekateri celo deformirani, kar lahko trdimo tudi o veliki amfori. Nerazumljivo bi vsekakor bilo, da se je nagrobni spomenik upepeljeval skupaj s pokojnikom. Namen predmetov, ki jih Vasić tolmači kot kruh, se vidi jasno že po sledovih, ki so ostali na njih, t. j., da so služili kot velike uteži. Vsi predmeti, najdeni v tej hiši, predstavljajo

³² Vinča II, str. 57 in sl., sl. 61—69.

navaden hišni inventar, podobno kakor so v Vinči odkrili. tudi druge, po požaru uničene hiše z bolj ali manj ohranjenimi posodami in drugimi predmeti za vsakdanjo uporabo.³³

Iz vsega gornjega lahko zaključimo, da v Vinči na doslej raziskanem delu zemljišča obstajajo samo skeletni grobovi v najnižji plasti, t. j. v plasti stanovanjskih jam. Ti grobovi so bili v sami naselbini, ne pa izven nje. Primeri fragmentiranih lobanj, ki jih tu in tam najdemo v kulturni plasti predvsem v najnižjih delih, ne predstavljajo sami po sebi grobov, temveč so ostanki že prekopanih grobov še iz najstarejšega časa življenja v tej naselbini. Tudi kolikor toliko ohranjena lobanja, najdena v pepelu, bo verjetno tak primerek. Najdena bikonična vaza s pepelom in ostanki kalciniranih kosti prihaja v poštev samo tedaj, ako se izkaže, da so tu res ostanki človeških kosti in pepel upepeljenega mrliča. V nasprotnem primeru pa menim, da imamo opravka samo s posodo, ki je slučajno napolnjena s pepelom in živalskimi kostmi. Ako se pa izkaže, da se v tej vazi nahaja upepeljeni mrlič, bi imeli v njej doslej edinstven primer v Vinči. Vse ostale domneve o grobovih v Vinči morajo odpasti. To pa velja za celo kulturno plast vinčanske kulture, v kolikor bi najdene grobove v najnižji plasti pripisali Körös kulturni skupini. Vinčansko nekropolo bo treba iskati drugod; ne pa v okviru same naselbine. Kje pa naj bi bila, je danes težko domnevati.

THE GRAVES OF VINČA (SUMMARY)

In Vasić's works many of his hypotheses are based on graves which he says to have been discovered in the cultural strata of the prehistoric settlement of Vinča.

It was positively stated that in the lowest stratum in one of the dwelling caves 9 skeletons and some fragments of other ones had been excavated. Originally, Vasić considered that dwelling cave to have been a special sepulchre, a so-called chamber tomb. On some skeletons there are traces of a partial carbonization, especially on the skull of skeleton No. 1. Over such carbonized parts a carbonized beam was lying which was a part of the wooden construction of the dwelling cave. Therefore Vasić means that there must have been inhumed both cremated and not cremated corpses, which is wrong. The traces of fire are of a later period when the dwelling cave was

³³ Vinča IV, str. 74 in sl., sl. 98 in sl.

used as a tomb, or burnt by accident. Pieces of burning beams had fallen on the corpses or skeletons, and left their traces on some of their parts.

Over that dwelling cave which was used as a sepulchre there is a thinner stratum of pure loess, and above it a new humic layer mixed with crushed charcoal and ashes. This is the reason why Vasić states that over the mass grave there was a cult fire burning. Yet that statement is wrong, the remains being of the burnt wooden construction or offal and ashes from the neighbouring cultural caves.

Another positively stated grave is the one with a skeleton in contracted attitude in another dwelling cave. The third grave does not belong to the Vinča culture period any more, but to all appearance to the la Tène period; it was found in more recent layers.

As far as we know at present those are the only graves that have been excavated at Vinča. Yet in the layer of Vinča there are several fragments of human skulls, especially in the lower strata. They probably belong to earlier graves which were later destroyed while various works were being undertaken on the spot.

Vasić supposes that there were more ways of interment. Thus he thinks that a considerable number of pithoi which have been found in fragments had served for interments. Another way of inhuming may have been the burying of cremated corpses in urns. As urns may have served two conical (fragmentary) vases with reliefs, anthropomorphic vases with prosopomorphic lids, anthropomorphic vases without lids and other vases, etc. Yet all of them are represented only by fragments, sometimes even by quite slight ones. Besides, in connection with such vases neither human cremated bones nor any other traces of a cremated corpse have ever been found. It is true that in Vasić's opinion any layer of ashes belongs to a cremated corpse, yet there are at the same time no burnt bones which might be expected. The fragmentary human skull which he mentions to have been discovered in the layer of ashes in 1934, and other fragments of calcified bones do not belong to a cremated corpse, but are the remains of some later turned up skeleton grave. Also in another case, mentioned by him, namely that in the layer of dwelling caves a biconical vase with ashes and calcified bones has been found, the finding does not seem to be really a cremated inhumation, as it was stated neither what kind of ashes nor what kind of bones it was, and whether they were really remains of human bones or not.

Further Vasić supposes there were some more ways of burying: a kind of larnaces consisting of perforated oval clay plates and shallow oval dishes. The longest dish, however, was hardly 0,5 m long and a few centimetres high. Nowadays it is impossible to explain to what purpose the oval plates served (their size is up to 45 cm, but also much smaller), while the dishes represent simply pottery for everyday use. Besides, the plates are never found in any connection with the pottery, and are usually in small fragments only.

In his opinion there was another special way of burying, the »shaft graves«, the proof of their existence being statuettes the fragments of which

graves, the proof of their existence being statuettes the fragments of which various fissures in that area or cultural caves, etc.

The biggest amphora that has been discovered up to the present at Vinča is in Vasić's opinion not a grave, it is true, but a tombstone anyhow. It was excavated in a house which is being considered a sepulchre now. Also other objects found in the same house, objects of everyday life, have been explained to be grave accessories. As a matter of fact the amphora represents a store vessel, which is to be seen by its manufacture, despite of its anthropomorphic representations.

At Vinča we have thus only some specimens of skeleton graves in the lowest strata; and there are no traces of cremated corpses. The necropolis of Vinča must have been in another place.